

DOI 10.31392/ONP.2786-6890.8(1)/2.2025.17

UDC 37.011.3-052-054.73:[7:159.942.52

USING ART-FLUID TECHNIQUE IN WORKING WITH FORCIBLY DISPLACED STUDENTS

Inna Yankovska

Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor of the Department
of Primary Education and Innovative Pedagogy,
Dragomanov Ukrainian State University,
9, Pyrohova Str., Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-0042-540X>
e-mail: i.jankovskya@gmail.com

Tetiana Rogulska

Master's degree in specialty
A3 Primary Education,
Dragomanov Ukrainian State University,
9, Pyrohova Str., Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0009-0008-3876-3907>
e-mail: taksyonovaa@gmail.com

Abstract. The article describes the relevance of using art therapy tools in working with internally displaced students to normalize their emotional state, reduce stress levels in children, and also to develop artistic and creative abilities and creativity. It has been found that art therapy is a method that contributes to improving the emotional state of an individual during a crisis period. The effectiveness of using the art therapy method in working with internally displaced students is noted, as a method of healing through creativity, as a tool for exploring the harmonization of a person's inner world, as a means of free self-expression and self-knowledge. An analysis of literature sources on the research problem was carried out. Methodological aspects of using the art-fluid technique based on personal experience working with students are presented.

It has been established that the art fluid technique is characterized as one of the modern directions of abstract painting, where liquid acrylic is used, which, flowing down the canvas, creates magical color effects. It is widely used by both artists and psychologists.

The authors examine the methodology of applying the art fluid technique during the implementation of the project "Healing with Art" and the workshop "Creative World of Unique Textures and Colors", which helped to correct the psychological state of students, ensure their independent acquisition of knowledge during its conduct, and also form new artistic and creative abilities.

The study found that using art therapy techniques during a workshop creates a unique atmosphere for expressing thoughts and feelings, and students' creative activity helps describe their emotions. The art fluid technique taught students how to get rid of negative emotions for their future lives.

The author's vision of this problem is generalized, which allowed for the proposal of recommendations to increase the effectiveness of using art-fluid techniques in working with internally displaced primary school students. The author's generalizations and practical suggestions will be useful for teachers, educators, and parents of primary school students.

Key words: art therapy tools, internally displaced students, primary education seekers, art fluid technique application methodology, "Healing with Art" project, "Creative World of Unique Textures and Colors" workshop.

DOI 10.31392/ONP.2786-6890.8(1)/2.2025.17

УДК 37.011.3-052-054.73:[7:159.942.52

ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНІКИ АРТ- ФЛЮЇД У РОБОТІ З ВИМУШЕНО ПЕРЕМІЩЕНИМИ УЧНЯМИ

Янковська І. М.

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри початкової освіти
та інноваційної педагогіки,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова,
вул. Пирогова, 9, Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-0042-540X>
e-mail: i.jankovskya@gmail.com

Рогульська Т. В.

магістр спеціальності АЗ Початкова освіта,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова,
вул. Пирогова, 9, Київ, Україна
<https://orcid.org/0009-0008-3876-3907>
e-mail: taksyonovaa@gmail.com

Анотація. У статті описано актуальність проблеми використання арт-терапевтичних засобів у роботі з вимушено переміщеними учнями з метою нормалізації емоційного стану, зниження рівня стресу у дітей, а також для розвитку художньо-творчих здібностей і креативності. З'ясовано, що арт-терапія є методом, який сприяє поліпшенню емоційного стану особистості в кризовий період. Зазначено про ефективність застосування методу арт-терапії у роботі з вимушено переміщеними учнями, як методу зцілення через творчість, як інструменту дослідження гармонізації внутрішнього світу людини, як засобу вільного самовираження і самопізнання. Здійснено аналіз літературних джерел з проблеми дослідження. Представлено методичні аспекти використання техніки арт-флюїд з особистого досвіду роботи з учнями.

Встановлено, що техніка арт-флюїд характеризується як один із сучасних напрямів абстрактного живопису, де застосовується рідкий акрил, який, стікаючи полотном, утворює казкові кольорові ефекти. Вона широко використовується як художниками, так і психологами.

Авторами розглядається методика застосування техніки арт-флюїд під час реалізації проєкту «Зцілення мистецтвом» та проведення воркшопу «Творчий світ унікальних текстур та кольорів», який допоміг скоректувати психологічний стан учнів, забезпечити самостійне отримання ними знань у процесі його проведення, а також сформувати нові художньо-творчі здібності.

Дослідженням встановлено, що використання прийомів арт-терапії під час воркшопу створюють унікальну атмосферу для вираження думок і почуттів, а творча діяльність учнів допомагає описати їх емоції. Техніка арт-флюїд навчила учнів позбавлятися від негативних емоцій для майбутнього життя.

Узагальнено авторське бачення даної проблеми, яке дозволило запропонувати рекомендації для підвищення ефективності використання техніки арт-флюїд у роботі з вимушено переміщеними здобувачами початкової освіти. Авторські узагальнення та практичні пропозиції стануть у нагоді вчителям, вихователям, батькам здобувачів початкової освіти.

Ключові слова: арт-терапевтичні засоби, вимушено переміщені учні, здобувачі початкової освіти, методика застосування техніки арт-флюїд, проєкт «Зцілення мистецтвом», воркшоп «Творчий світ унікальних текстур та кольорів».

Вступ та сучасний стан проблеми дослідження. В Україні відбуваються соціально-політичні, демографічних зміни, глобальні екологічні кризи, які сприяють зростанню у дітей психічних, фізичних захворювань, порушень психічного розвитку неорганічного походження. В українській освіті виникає нагальна потреба підсилити турботу про здоров'я учнів, допомогти в кризових ситуаціях, в адаптації до соціально-економічних і політичних обставинах. Посиленої уваги та психологічної підтримки потребують діти, які постраждали від воєнних подій в нашій країні. Відповідно ряд нормативних документів гарантує дітям, незалежно від їх соціального чи фізичного стану, право на освіту, культурний розвиток, медичне обслуговування (Закони «Про освіту», «Про охорону дитинства», Державна програма «Освіта (Україна XXI століття)», Національна програма «Діти України», Національна доктрина розвитку та ін.).

На сьогоднішній день проблема психологічного та емоційного стану дітей, які пережили війну та вимушене переміщення, надзвичайно актуальна. Велика кількість досліджень підтверджує, що такі діти мають високий ризик розвитку психічних порушень, тривожності, депресії та посттравматичного стресового розладу. Не кожна дитина може розповісти про свої переживання, тяжкі думки та складні моменти всього пережитого, тому важливо використати метод який допоможе звільнити негативний стан та створити позитивні емоції за допомогою засобів мистецтва.

Саме арт-терапія, на наше переконання, у своєму сутнісному розумінні, представляє собою форму психотерапії, яка використовує мистецтво і творчість як засіб вираження та розвиток емоційного, психологічного та соціального благополуччя. Такий підхід дозволяє вирішувати внутрішні конфлікти особистості, опановувати тривогу та страхи, виходити із важких психологічних станів через здійснення творчого процесу. Ефективність такого підходу в роботі з учнями полягає у тому, що дозволяє дитині виразити свої почуття та досвід без необхідності у вживанні слів. Оскільки арт-терапія сприяє самовираженню та допомагає зосередитися на внутрішніх переживаннях, стимулює креативність, це робить її ефективним інструментом для поліпшення психологічного здоров'я та благополуччя особистості.

На сучасному етапі арт-терапія є самостійною наукою, в межах якої створені навчальні програми, видаються спеціалізовані журнали, проводяться конференції та семінари, вона застосовується в різноманітних галузях спеціалістами різних професій – психологами, лікарями, соціальними працівниками, педагогами та іншими.

Про позитивний вплив мистецтва та використання його засобів у роботі з молодшими школярами зазначали в своїх дослідженнях науковці, дослідники, педагоги практики. З педагогічної та психологічної сторони розглядали цю проблему В. Бондар, Г. Бондаренко, Т. Данилова, Т. Ілляшенко, А. Кігічак, А. Панов, В. Синьов, О. Хохліна, Т. Шульга. Особливості впливу арт-терапії на розвиток особистості досліджували Н. Каншоністова, В. Кондрашин, Л. Обухова, Л. Одинченко, М. Плоткін, О. Чебикіна та ін. Праці дослідників-науковців Т. Зінкевич-Євстігнєєвої, А. Копитіна, А. Панової та інші присвячені організації реабілітаційної роботи за допомогою арт-терапії, яка сприяє подолати депресію, ліквідувати негативні переживання, перейти від деструктивної, руйнівної поведінки до конструктивної, а також творчої.

Однак, дослідження та застосування арт-терапії в контексті допомоги вразливій групі учнів (вимушено переміщених) залишається відносно новим явищем. Деякі дослідження показують позитивні результати в застосуванні арт-терапії для полегшення психологічного стану дітей, які постраждали від війни та переміщення, про-

те багато аспектів цього питання продовжують активно досліджувати та фіксувати результати.

Мета дослідження полягає в описі власного досвіду використання арт-терапії у роботі з учнями, які зазнали психологічних травм під час війни та переміщення. **Завданнями є:** аналіз упровадження ефективних та малознайомих прийомів арт-терапії; застосування прийомів арт-терапії в різних умовах; створення позитивної неформальної атмосфери; фіксування та аналіз отриманих результатів під час використання прийомів арт-терапії у роботі з учнями, які постраждали від війни та вимушено переміщених.

Методи, застосовані у дослідженні: теоретичний аналіз джерел з проблеми наукового пошуку, порівняння та синтез; узагальнення позитивного педагогічного досвіду щодо організації і застосування арт-терапії в контексті допомоги вразливій групі учнів; спостереження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ситуація в Україні, пов'язана військовим конфліктом, впливає на психічний стан і самопочуття дітей у значній мірі. Вони змушені переживати страх, тривогу, втрату, а також адаптуватися до нових умов життя та середовища, що часто відрізняється від звичного.

Аналіз психолого-педагогічної літератури спрямував нас у виборі напрямів роботи під час нашого дослідження, а саме: особливості організації навчального процесу в початковій школі розглянуто в працях Н. Бібік, М. Вашуленка, Н. Ігнатенко, Я. Кодлюк, О. Онопрієнко, О. Савченко та інших; основи технологічного підходу описано в роботах В. Беспалька, О. Падалки, Г. Селевко, Г. Терещука та інших. Нашу увагу, щодо психологічних аспектів, привернули дослідження Г. Бурковського, М. Бурно, а також і педагогічних методик арт-терапії, таких науковців Л. Аметова, А. Грішина, Т. Кісельова. Варто зазначити, про цікаві наукові ідеї зарубіжних арт-терапевтів, таких як: М. Бетенські, Е. Крамер, М. Наумбург, Г. Ферса, А. Хіла, І. Чамперноун та інших. Про особливості використання прийомів арт-терапії в українській освіті описано в роботах Л. Калініної, Н. Квітки, І. Кіпріянової, Н. Клименюк, А. Кравченко, І. Садової, Я. Скрипник, О. Федій та інших. Нами ретельно розглядалося застосування арт-терапії в умовах початкової школи таких науковців-дослідників як : А. Бойко, О. Власюк, О. Демченко, О. Деркач, С. Зайцев. С. Коновець, О. Малицька, Т. Мірошниченко, О. Титаренко та інших.

На думку О. Власюк арт-терапія в початковій школі може бути представлена через мистецтво, яке лікує душу дитини, допомагає розвиватися, сприяє самовираженню, збільшенню власного досвіду, самопізнанню, внутрішньої інтеграції особистості [3, с. 90].

На педагогічну спрямованість арт-терапії, наголошувала Ю. Деркач, вказуючи, що мистецтво має не тільки лікувальну спрямованість, а також направлено на здорову людини для зміцнення її психічного стану, виконання профілактичних і корекційних заходів [5, с. 28].

Описуючи свій позитивний досвід використання арт-терапевтичної техніки С. Зайцев, згадував, що арт-терапія розширює знання з мистецтва, психології, психотерапії та педагогіки, а це спричинює ефективності розуміння теорії процесу індивідуального, культурного, художнього та естетичного розвитку особистості, долучаючи її до декоративно-прикладного мистецтва, творчої діяльності. Отже, через мистецтво здійснюється розвиток, навчання, освіта особистості [6, с. 48].

Ефективним способом розвитку особистості С. Коновець вбачає саме образотворче мистецтво, акцентуючи увагу на виховання таких якостей особистості, «які

відображають спрямованість людини углиб себе і розкривають рівень оволодіння естетичними та етичними цінностями людства, а також сприяють становленню особи відповідно до критеріїв людяності. До таких якостей (цінностей) особистості, що формується, безумовно відноситься і «самоствердження» [8, с. 190].

У світлі сучасних викликів, арт-терапія набуває особливого значення, зокрема для дітей, що постраждали від воєнних дій та вимушено переміщених. На сьогоднішній день проблема психологічного та емоційного стану дітей, які пережили війну та вимушене переміщення надзвичайно актуальна. Велика кількість досліджень підтверджує, що такі діти мають високий ризик розвитку психічних порушень, тривожності, депресії та посттравматичного стресового розладу. Не кожна дитина може розповісти про свої переживання, тяжкі думки та складні моменти всього пережитого, тому важливо використати методи які допоможуть звільнити емоції за допомогою мистецтва.

Залучення дітей до арт-терапевтичних занять стає надійним способом допомогти їм у вираженні своїх емоцій та внутрішніх переживань, знизити рівень стресу, підвищити самоповагу та розвинути креативність. Через творчість діти можуть знайти свій внутрішній світ, з'ясувати власні почуття та думки, що допомагає їм легше справлятися з емоційними та психологічними проблемами.

Для дітей, які були змушені виїхати за межі країни через війну, арт-терапія стала дороговказом у процесі адаптації та інтеграції в нову культурну і соціальну обстановку. Вона сприяє розумінню та взаємодії з іншими дітьми, покращує комунікативні навички та сприяє встановленню нових соціальних зв'язків.

Зважаючи на важливість та зазначену актуальність проблеми, наше дослідження має практичний потенціал. Ознайомлення з ефективними методами, прийомами застосування засобів арт-терапії у контексті воєнного конфлікту та міграції дітей, допомогло нам у розробці методики реабілітації.

Після повномасштабного вторгнення, багато людей були вимушені залишити свої домівки найуразливішою верстою населення виявилися діти. В той час, як батьки рятували та вивозили дітей до інших міст та країн, пріоритетом було врятувати життя, на жаль про психологічний стан дітей думали не одразу. Діти закрились, повністю занурилися в інтернет простір, перестали спілкуватися, та перестали розуміти, що буде далі. Це нами помічено на прикладі власних дітей. Запитання: «Навіщо вчитися далі? Що буде далі? Чи вже ніколи не буде як раніше?», та подібні змусили шукати відповіді через наше дослідження.

Співпраця на одному з арт-проектів в Україні, яким керував Петр Сікора – куратором арт-резиденції MeetFactory в Празі (Чеська Республіка), сприяла проведенню нашого дослідження. На території резиденції знаходиться виставковий зал, театр, концертний зал, та майстерні художників.

Міжнародна програма Artists-in-Residence була заснована в 2007 році і є найбільшою студійною програмою в Центральній Європі. MeetFactory підтримує десять студій, які щорічно приймають понад тридцять візуальних художників, кураторів, музикантів, театральних режисерів і письменників. Вони сприяють залученню художників до резиденції не лише в програмі MeetFactory (Відкриті студії, Ніч музеїв тощо) і його трьох виставкових просторах (виставки, перформанси, екскурсії), а також й у контексті Мистецької сцени Чехії та Центральної Європи.

MeetFactory співпрацює в рамках кількох стратегічних партнерств з такими установами: СЕААС, Страсбург – Французький інститут Прага, Центр сучасного мистецтва Ч. Рокфеллера Дрезден, FKSE Будапешт, VCRC Київ *hablarenarte* Madrid,

KAIR Кошице, Goyki 3 Art Inkubator Sopot, Посольство Королівства Бельгія в Празі, Посольство Швейцарії в Празі, Інститут Сервантеса в Празі, Студія Альта.

Пошук ідей для допомоги дітям вийти з важкого психологічного стану, нами були знайдені за допомогою кураторів резиденції Катержини Пенцовой та Пьотра Сікори. Оскільки, на території самої резиденції знаходився виставковий зал, театр, концертний зал та майстерні художників, було запропоновано зробити проект під назвою «Зцілення мистецтвом», в який входила організація воркшопів, за проведення відповідали резиденти Meetfactory з різних країн світу – Німеччини, Франції, Польщі, Канади тощо.

Мова для спілкування була англійська. Нажаль, це було проблематично для учнів низьким рівнем знань іноземних мов. Доводилось виконувати роль перекладача під час воркшопів, однак найважливішим фактором була дружня атмосфера. Під час воркшопів діти давали вихід своїм емоціям, вони багато плакали та сміялися, розповідали про болючі моменти. І це все завдяки творчому процесу в який вони були занурені.

Отже, наше дослідження проходило під час проведення воркшопів (творчі майстерні) – Арт резиденція Meetfactory [16].

Учасниками були діти з України, які приїхали до Чехії після початку повномасштабного вторгнення, а також митці з різних країн, резиденти Meetfactory. Воркшопи були унікальним за рахунок застосування прийомів арт-терапії.

Розглянемо один із проведених воркшопів, як заходу, який направлений на навчання та напрацювання нових художньо-творчих здібностей а саме головне на корекцію психологічного стану та здоров'я самих учасників, які в процесі його проведення отримують самостійно знання. «Workshop» – робоча майстерня, в якій є відмінність від інших заходів, а саме у «високій інтенсивності групової взаємодії, активності і самостійності учасників, напрацювання актуального досвіду і особисте переживання» [16]. Для воркшопів є дуже важливим попереднє планування щодо його організації і це має вирішальне результативне значення, оскільки, вони є важливими заходами для побудови командної взаємодії і вирішення проблем.

Керівником та організатором проведення воркшопу «Творчий світ унікальних текстур та кольорів» була Клара Чермакова (Klara Chermakova, Чехія) [17] в майстерні резиденції Meetfactory з десятьма учасниками віком 8-15 років. Під час проведення воркшопу використовувалась техніка арт-флюїд (відома також як «арт-флов»), яка допомагає створювати живописні і абстрактні твори без допомоги пензликів, коли фарба розчиняється у спеціальному розчиннику, щоб виробити неповторні та ефектні текстурні враження. В процесі використання цієї техніки учасник заливає фарбу на полотно чи іншу поверхню, дозволяючи їй вільно розпливатися та взаємодіяти з іншими кольорами, народжуючи неповторні картини зображення. Такий процес створює умови для релаксу та розвитку творчих можливостей учнів, завдяки поєднанню різних кольорових плям. Техніка арт-флюїд дає можливість експериментувати з кольорами, формами та текстурами, щоб отримати унікальні результати. Вона є своєрідним видом абстрактного живопису, визнаним як актуальна в галузі арт-терапії. Основними елементами техніки є фарби різних кольорів, розчинники та інші добавки, що дають змогу контролювати рух фарби, ємкість з водою де в подальшому саме відбувається процес створення картини. Для цього використовуються різноманітні матеріали, такі як акрилові фарби, силіконові розчинники, пластикові ємкості для змішування інгредієнтів, а також різні інструменти для створення унікальних малюнків. Ця методика створення витворів мистецтва сприяє розвитку творчих здібностей, дозволяє виражати емоції та створювати

непередбачувані візуальні картини. Техніка арт-флюїд – це шлях до власного внутрішнього світу, де кожна краплинка фарби стає ключем до унікального та неповторного твору мистецтва.

Під час проведення нашого експерименту нами використовувалась техніка арт-флюїд в поєднанні з мелодійною, спокійною класичною музикою з метою допомогти дітям заспокоїтись та налаштуватись на творчу роботу.

На початку заняття всі діти познайомились один з одним, розповіли про себе – з якого міста вони приїхали, як вони потрапили до Чехії та як вони себе почувають в іншій країні. Варто зазначити, що дітей не змушували про себе розповідати, це було за власним бажанням. Деякі діти були дуже закриті на початку заняття, не хотіли розмовляти, але під час творчого процесу почали розкриватися і розповідати про себе та своє життя.

Творчий процес учнів допоміг нам розпочати розмову про емоції та їх відчуття. Ми говорили з дітьми які бувають емоції, чи бувають лише позитивні або негативні емоції, наскільки важко контролювати емоції. Запропонували їм згадати найсильнішу, найяскравішу емоцію, яку вони відчували за останній час, будь яку позитивну чи негативну. Всі діти згадали війну, це була єдина тема, яка їх турбувала на той момент. Нажаль, спочатку діти згадали лише негативні емоції пов'язані з війною. Деякі учні розповідаючи про свої емоції та свій стан починали плакати. Ми пояснювали їм, що кожній емоції потрібен вихід і плакати це нормально і навіть корисно. В такій атмосфері діти розповідали про свої страхи, про відчуття ненависті, про тугу за Україною, за своєю домівкою, за рідними, за друзями та ін.

Цікавим фактом було виявлення дітьми червоного кольору, як асоціація страху. Ми запропонували дітям поміркувати над тим, з яким кольором виникає асоціація по відношенню до тієї чи іншої емоції. Цікаво, що майже в усіх дітей страх асоціювався з червоним кольором.

Під час спілкування в процесі творчої діяльності у дітей виникали актуальні питання: «Чи завжди ці емоції будуть такими сильними та яскравими? Чи може людина постійно знаходитись лише в негативі? та інші». Перед нами постало завдання переконати дітей в тому, що з часом емоції не будуть на стільки сильними і з часом нові емоції почнуть перекривати минулі.

Під час практичної частини заняття діти обирали кольорові фарби для виявлення своїх емоцій в творчому процесу. Школярі в ємкість з водою крапати обраний колір фарби і створювали абстрактні фігури, форму яких можна було змінювати подувши на них, керуючи їх утворенням.

Нами було запропоновано учням поміркувати над тим, який колір може бути протилежним кольору, яким вони обрали першим, тобто провести асоціацією між позитивною емоцією та кольором. Вони обирали та додавали інші кольори такі, як зелений, жовтий, фіолетовий в середину абстрактної фігури, яку утворила перша крапля фарби, створюючи різнокольорові інші абстрактні фігури (Рис. 1).

На поверхні води (розчину) утворювався малюнок-плівка, яку можна легко перевести на папір. Учні в ємкість з водою, де утворився абстрактний малюнок, занурювали листок білого паперу. Шляхом переходу фарби на папір отримали дійсно яскравий малюнок.

Але не вся фарба перейшла на папір з першого разу, доволі багато фарби залишилося на поверхні води, тому діти занурювали нові листочки паперу, отримуючи кожного разу все менш яскравий малюнок. Повторили цю маніпуляцію ще три-чотири рази.

*Рис. 1. Виконання техніки арт-флюїд школярами під час воркшопу
«Творчий світ унікальних текстур та кольорів»*

Виклавши свої малюнки в один ряд, школярі уважно роздивлялися форми утворених фігур, кольори, їх насиченість, яскравість. Перша робота була найбільш насиченою та яскравою, кожна наступна ставала більш тусклою. Нами була проведена з учнями асоціація щодо їхніх емоцій, щоб вони могли зрозуміти, що так буде і з їх емоціями, з часом вони стануть менше яскравими і не такими болючими.

В процесі творчої діяльності технікою арт-флюїд нами продовжувалась тема про емоції, які є цінними для кожного з нас. Ми міркували і обговорювали питання «Чи хоче людина пам'ятати всі свої емоції? Чи можливо краще забути свої емоції? Що все-таки потрібно робити з своїми емоціями?».

Після спілкування всі учасники воркшопу зрозуміли, що намалювали свій психологічний стан, своє внутрішнє відображення, свої відчуття, якими вони самі можуть керувати, змінювати та позбавлятися від негативних емоцій для майбутнього життя.

Висновки і перспективи подальших досліджень.

Отже, використання техніки арт-флюїд має значущий позитивний вплив на розвиток особистості та відновлення її психологічного стану.

Використана нами техніка арт-флюїд під час воркшопу «Творчий світ унікальних текстур та кольорів», дала можливість переконалися в доцільності її застосування, оскільки її ефективність спостерігалася у зниженні рівня стресу та нормалізації емоційного стану дітей, а також у розвитку художньо-творчих здібностей і креативності.

Тому, варто використовувати засоби арт-терапії у роботі з учнями, де вони долучаються до засобів мистецтва, займаючись створенням абстрактних картин, отримують медитативний ефект, який сприяє глибокому аналізу власних відчуттів та емоцій.

Також варто відзначити, що для дітей це не лише процес малювання, а і величезний експеримент, який розвиває творче мислення, уяву, відчуття кольору та дослідження свого психологічного стану. Техніка арт-флюїд є засобом вираження думок і почуттів, сприяє глибшому розумінню кольорів та їх взаємодії.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в впровадженні засобів арт-терапії для роботи з школярами, з метою допомогти вільно висловлювати свої думки, почуття, емоції. Практикувати таку форму проведення заходу, як воркшоп, для створення безпечного середовища, де учні відчуватимуть себе комфортно, щоб зрозуміти та сприйняти свій травматичний досвід життя для реалізації творчого процесу, де могли б знайти внутрішній спокій та зміцнити віру в себе, що сприятиме процесу психологічного відновлення.

Наш практичний досвід дає можливість бути впевненими, що навички, які учні отримують під час роботи з технікою арт-флюїд, не обмежаться лише майстерністю, вдосконаленням художньо-творчих здібностей, а перенесуть школярів у щоденне життя, сприяючи розвитку креативності та здатності подолати особисті труднощі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бойко А. Використання арт-педагогічних технологій як засобу творчого самовираження молодших школярів у позашкільних навчальних закладах. *Наукові записки. Серія «Психолого-педагогічні науки» Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя*. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя. 2014. № 5. С. 68-73. URL: <https://surl.lu/ddgunn>
2. Булах М. Образотерапія : зняття психологічного напруження та стресових станів у дітей. *Психолог*. 2012. № 13 (14). С. 68-72. URL: <https://surli.cc/linfsd>
3. Власюк О. М. Арттерапія : лікування мистецтвом. *Відкритий урок : розробка, технології, досвід*. 2008. № 7 (8). С. 90.
4. Демченко О. П. Ігрові виховні ситуації у формуванні особистості дитини. Організація дитячої ігрової діяльності в контексті наступності дошкільної та початкової освіти : [навчально-методичний посібник] ; за ред. Г. С. Тарасенко. Київ : Видавничий Дім «Слово». 2010. С. 111-124. URL: <https://surl.li/hpluhr>
5. Деркач Ю. О. Арт-терапія для допомоги школі. *Мистецтво та освіта*. 2010. № 2. С. 25-28. URL: <https://surl.li/plffyl>
6. Зайцев С. В. Позитивний досвід використання арт-терапевтичної техніки «Зобрази свою хворобу» з метою зміни внутрішньої картини хвороби : я і моя недуга. Фітотерапія. *Часопис*. 2014. № 3. С. 84-86.
7. Ілійчук Л. Педагогічні умови використання арт-терапії в освітньо-виховному просторі початкової школи. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. 2016. № 2. С. 114-118. URL: <https://surl.lu/opvlox>
8. Коновець С. В. Значення образотворчого мистецтва для самоствердження особистості, що формується. *Освіта Закарпаття*. 2023. № 31. С. 187-193.
9. Лебедева Л. Арт-терапія в педагогіці. *Педагогіка*. 2000. № 9. С. 27-34.
10. Мірошніченко Т. Запровадження арт-терапії в освітньо-виховний простір початкової школи : історико-методичний аспект. *Педагогічні науки*. 2012. Вип. 3. С. 26-30.
11. Федій О. А. Естетотерапія : навч. посіб. Київ : Центр учб. л-ри, 2007. 254 с.
12. Вознесенська О. Л. Арт-терапія як засіб психосоціального відновлення особистості *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки* : Зб. наук. праць. Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2015. Київ : КНУ імені Тараса Шевченка. № 3 (29). С. 40-47. URL: <https://surli.cc/sayrsb>
13. Карапетрова О. В., Використання методів арт-терапії у роботі психолога з корекції тривожних станів особистості. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія»*. Педагогічні науки. 2020. № 2 (20). URL: <https://surl.li/tscacz>
14. Калька Н., Ковальчук З. Практикум з арт-терапії : навч.-метод. посібник. Ч. 1. Львів : ЛьвДУВС, 2020. С. 232. URL: <https://surl.li/crvqza>
15. Калашник, І., & Сірик, І. (2025). Методи арт-терапії у роботі з дітьми та дорослими, які пережили психотравмуючу ситуацію. *Психологічний журнал*, 14, 69-80. URL: <https://doi.org/10.31499/2617-2100.14.2025.328737>
16. Meetfactory, Ke Sklárně 3213/15, 150 00 Praha 5-Smíchov. URL: <http://surl.li/lnkaoh>
17. Klara Chermakova. URL: <http://surl.li/eacplh>

REFERENCES:

1. Boiko, A. (2014). Vykorystannia art-pedahohichnykh tekhnolohii yak zasobu tvorchoho samovyrzhennia molodshykh shkoliariv u pozashkilnykh navchalnykh zakladakh [The use of art pedagogical technologies as a means of creative self-expression for younger schoolchildren in extracurricular educational institutions]. *Naukovi zapysky. Seriiia «Psykhologo-pedahohichni nauky» Nizhynskiy derzhavnyi universytet imeni Mykoly Hoholia – Scientific Notes. Series “Psychological and Pedagogical Sciences” Nizhyn State University named after Mykola Hohol*. Nizhyn : NDU im. M. Hoholia, 5, 68-73. Retrieved from: <https://surl.lu/ddgunn> [in Ukrainian].
2. Bulakh, M. (2012). Obrazoterapiia : zniattia psykhologichnoho napruzhenia ta stresovykh staniv u ditei [Image therapy : relieving psychological tension and stress states in children]. *Psykholog – Psychologist*, 13 (14), 68-72. Retrieved from: <https://surli.cc/linfsd> [in Ukrainian].
3. Vlasiuk, O. M. (2008). Artterapiia : likuvannia mystetstvom [Art therapy : healing through art]. *Vidkrytyi urok : rozrobka, tekhnolohii, dosvid – Open lesson : development, technologies, experience*, 7 (8), 90 [in Ukrainian].
4. Demchenko, O. P. (2010). Ihrovi vykhovni sytuatsii u formuvanni osobystosti dytyny [Game educational situations in the formation of a child's personality]. *Orhanizatsiia dytiachoi ihrovoi diialnosti v konteksti nastupnosti doshkilnoi ta pochatkovoї osvity : navchalno-metodychnyi posibnyk – Organization of children's play activities in the context of continuity between preschool and primary education : educational and methodical manual ; za red. H. S. Tarasenko*. Kyiv : Vydavnychiy Dim «Slovo», 111-124. Retrieved from: <https://surl.li/hpluhr> [in Ukrainian].
5. Derkach, Yu. O. (2010). Art-terapiia dlia dopomohy shkoli [Art therapy for school assistance]. *Mystetstvo ta osvita – Art and education*, 2, 25-28. Retrieved from: <https://surl.li/plffyl> [in Ukrainian].
6. Zaitsev, S. V. (2014). Pozytyvnyi dosvid vykorystannia art-terapevtychnoi tekhniki «Zobrazy svoiu khvorobu» z metoiu zminy vnutrishnoi kartyny khvoroby : ya i moia neduha. Fitoterapiia [Positive experience of using the art therapy technique “Depict Your Illness” in order to change the internal picture of the illness : me and my ailment. Phytotherapy]. *Chasopys – Journal*, 3. 84-86 [in Ukrainian].
7. Iliichuk, L. (2016) Pedahohichni umovy vykorystannia art-terapii v osvitno-vykhovnomu prostori pochatkovoї shkoly [Pedahohichni umovy vykorystannia art-terapii v osvitno-vykhovnomu prostori pochatkovoї shkoly]. *Naukovi zapysky Nizhynskoho derzhavnoho universytetu im. Mykoly Hoholia. Psykhologo-pedahohichni nauky – Scientific notes Nizhyn State University named after Mykola Hohol. Psychological and pedagogical sciences*, 2, 114-118. Retrieved from: <https://surl.lu/opvllx> [in Ukrainian].
8. Konovets, S. V. (2023). Znachennia obrazotvorchoho mystetstva dlia samostverdzhennia osobystosti, shcho formuietsia [The significance of visual arts for the self-affirmation of the personality being formed]. *Osvita Zakarpattia – Education of Transcarpathia*, 31, 187-193 [in Ukrainian].
9. Lebedieva, L. (2000) Art-terapiia v pedahohitsi [Art therapy in pedagogy]. *Pedahohika – Pedagogy*, 9, 27-34 [in Ukrainian].
10. Miroshnichenko, T. (2012) Zaprovadzhennia art-terapii v osvitno-vykhovnyi prostir pochatkovoї shkoly : istoryko-metodychnyi aspekt [The introduction of art therapy into the educational and educational space of primary school : historical and methodological aspect]. *Pedahohichni nauky – Pedagogical Sciences*, 3, 26-30 [in Ukrainian].
11. Fedii, O. A. (2007) Estetoterapiia : navch. posib [Aesthetotherapy : educational guide]. Kyiv : Tsentr uchbn. literatury [in Ukrainian].
12. Voznesenska, O. L. (2015) Art-terapiia yak zasib psykhosotsialnoho vidnovlennia osobystosti [Art therapy as a means of psychosocial recovery of personality]. *Aktualni problemy sotsiologii, psykhologii, pedahohiky : zb. nauk. prats Kyivskiy natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka – Actual problems of sociology, psychology, pedagogy : Coll. of sci. works Taras Shevchenko National University of Kyiv*, 3 (29), 40-47. Retrieved from: <https://surli.cc/sayrsb> [in Ukrainian].

13. Karapetrova, O. V. (2020). Vykorystannia metodiv art-terapii u roboti psykhologa z korektsii tryvoznykh staniv osobystosti [Use of art therapy methods in the work of a psychologist with the correction of anxious states of personality]. *Visnyk universytetu imeni Alfreda Nobelia. Seriya «Pedagogika i psykholohiia». Pedagogichni nauky – Bulletin of Alfred Nobel University. Series “Pedagogy and Psychology”*. *Pedagogical sciences*, 2 (20). Retrieved from: <https://surl.li/tscacz> [in Ukrainian].
14. Kalka, N., Kovalchuk, Z. (2020). *Praktykum z art-terapii [Praktykum z art-terapii] : navch.-metod. Posibnyk. Ch. 1*. Lviv : LvDUVS. Retrieved from: <https://surl.li/crvqza> [in Ukrainian].
15. Kalashnyk, I., & Siryk, I. (2025). Metody art-terapii u roboti z ditmy ta doroslymy, yaki perezhlyly psykhotravmuiuchu sytuatsiiu [Art therapy methods in working with children and adults who have experienced a psychotraumatic situation]. *Psykhologichnyi zhurnal – Psychological Journal*, (14), 69-80. Retrieved from: <https://doi.org/10.31499/2617-2100.14.2025.328737> [in Ukrainian].
16. Meetfactory, Ke Sklárně 3213/15, 150 00 Praha 5-Smíchov. Retrieved from: <http://surl.li/lnkaoh> [in Czechia].
17. Klara Chermakova. Retrieved from: <http://surl.li/eacplh> [in Czechia].